

K O P E R N I K A N A T O R U Ń S K I E

KOPERNIKANA TORUŃSKIE

GRAFICZNE OPRACOWANIE ZYGFRYD GARDZIELEWSKI

J A N I N A M A Z U R K I E W I C Z

KOPERNIKANA TORUŃSKIE

WOJEWÓDZKI KOMITET KULTURY FIZYCZNEJ I TURYSTYKI
WOJEWÓDZKI OŚRODEK INFORMACJI TURYSTYCZNEJ

447174

E. 2227/B

Najstarszy widok Torunia z II poł. XVI w. zamieszczony w późnorenesansowym epitafrum piwowara toruńskiego Macieja Neissera i jego małżonki, dzieło syna zmarłego, Fabiana – malarza, z kościoła NMP

Na duże trudności napotyka po 500-set latach współczesny historyk nauki i kultury, literat czy artysta chcący zbliżyć współczesnym Mikołaja Kopernika, jedną z najciekawszych postaci w dziejach cywilizacji należącą do dwóch tak różnych, następujących po sobie epok – jesieni średniowiecza i renesansu.

Liczne dotychczas, niejednokrotnie sprzeczne upostaciowania i interpretacje wielostronnego działania tego wielkiego uczonego, obywatela i człowieka nie pomniejszają siły jego fascynującej osobowości, która domaga się coraz to nowych ukształtowań zarówno w nauce jak i w kulturze – coraz to nowej interpretacji rozproszonych po rozmaitych archiwach, bibliotekach czy muzeach, przetrzebionych przez czas ogniw źródłowych z jednej strony, oraz weryfikacji i współczesnej oceny wszystkich dowodów pamięci dedykowanych Mikołajowi Kopernikowi w ciągu 500-set lat przez potomnych. Stąd też wydaje się słusznym przypomnienie w 500-lecie jego urodzin źródeł i pamiątek jakie zachowały się w jego rodzinnym mieście – Toruniu, pieczołowicie zgromadzonych, zabezpieczonych i udostępnionych w trzech instytucjach – w Wojewódzkim Archiwum Państwowym przy Placu Rapackiego 3 (tel. 247-54), w Bibliotekach: Uniwersyteckiej przy ulicy Szopena 12 (tel. 260-18), od 1973 r. przeniesionej do nowego gmachu w Miasteczku Uniwersyteckim na Bielanych, w Książnicy Miejskiej przy ulicy Wysokiej 16 (tel. 250-88) od 1973 r. przeniesionej do nowego gmachu przy ulicy Stowackiego 8/10, w Muzeum Okręgowym w Toruniu i jego Oddziale „Mikołaja Kopernika” przy ulicy Kopernika 15/17 (tel. 267-48) oraz na terenie miasta.

ARCHIWALIA

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Toruniu posiada długą tradycję, która wiąże się ściśle z dziejami miasta. Założone zostało prawdopodobnie w momencie nadania Toruniowi przywileju lokacyjnego w 1233 r. Pierwszą wzmiankę źródłową o nim zawdzięczamy rewizji i uporządkowaniu dokumentów i przywilejów w 1587 r. Zasoby jego liczą ponad 625 zespołów oraz około 145 000 jednostek. Stanowią one doskonałą bazę źródłową do badań Pomorzoznawczych.

Wśród Akt Miasta Torunia, w księgach ławniczych, w księgach dochodów i rozchodów nadzwyczajnych, w Aktach cechów i bractw rzemieślniczych i kupieckich, w rachunkach piwnicy piwa i wina znajdują się cenne wzmianki dotyczące rodziny naszego Wielkiego Toruńczyka, rzucające światło na postawę społeczno-patriotyczną jego dziada, czy ojca. Pozwalają wydedukować atmosferę okresu, który wywarł wpływ na jego dzieciństwo i kształtowanie się pierwszych zarysów osobowości.

Schematyczny plan z rozmieszczeniem pamiątek kopernikowskich w Toruniu

Rachunki piwnicy piwa i wina –
w 1473 r. Mikołaja Kopernika
(ojciec) zapłacił pół grzywny za
dwie półkadzie wina węgier-
skiego przechowywanego w pi-
wnicy ratuszowej

Item empfing von A. R. Kuppenk. 1/2 von
in Gallic Kuppenk. 1/2 von

Księga ławnicza Starego mia-
sta – w 1464 r. Mikołaj Koper-
nik (ojciec) otrzymuje w spad-
ku: dom przy ulicy św. Anny,
dwie budy, 18 grzywien uło-
kowanych w czynszu, winnicę,
3 morgi łąki, 19 grzywien uło-
kowanych na 9/4 włóki we wsi
Conradswalde, oraz srebro, zło-
to i in. ruchomości

Item des nachgeschickten die vielob Kuppenk. empfing, 1/2 von
Kuppenk. 1/2 von der ymme manet und die die die veltcher vult manet mit
buden und von die gute von der Star und an der ascher und den manet
in dem Clafschin und der manet in die an der die auch mit 1/2 von
zu Conradswalde 1/2 von haben und 1/2 furel und an Silber und an galke und
an manet habe die an gemaget und lassen die kochen schickentil quent
und ledig

Wymownymi dowodami np. są pożyczki udzielane przez dziada i ojca astronoma na rzecz króla polskiego po inkorporacji Prus do Polski w 1454 r. na potrzeby wojny trzynastoletniej, czy powierzanie jego ojcu w latach 1465–1483 18 razy funkcji ławnika. Natomiast zapiska z 1473 r. o opłacie $\frac{1}{2}$ grzywny za dwie półkadzie wina węgierskiego nasuwa sugestię o fetowaniu narodzin syna Mikołaja. Okres publicznej działalności Kopernika mającego w tych latach luźny związek z Toruniem, a wynikający z powierzanych mu przez kapitułę warmińską licznych funkcji administracyjnych wymagających wyjazdów jest reprezentowany w zbiorach Archiwum Toruńskiego początkiem Traktatu o monecie wpisanym do recesu zjazdu Stanów Pruskich.

Przytoczone powyżej wybrane przykłady ogniw źródłowych związanych z Mikołajem Kopernikiem bezpośrednio lub z jego rodziną i epoką stanowią cenne uzupełnienie materiałów archiwalnych znajdujących się w innych miastach związanych z życiem i działalnością astronoma, lub w miastach do których dostawały się jako „łupy” wojenne (Szwecja, NRF).

DRUKI

Prawie równoległe z historią bibliotekarstwa toruńskiego wiąże się gromadzenie druków związanych z Kopernikiem i jego epoką, nasilone szczególnie w XIX w., a obecnie systematycznie uzupełniane.

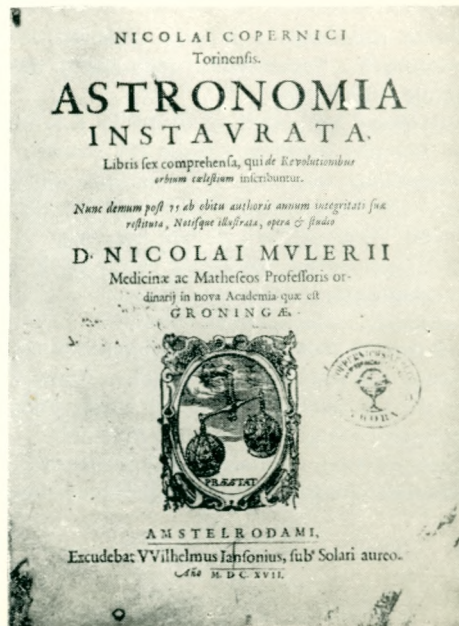
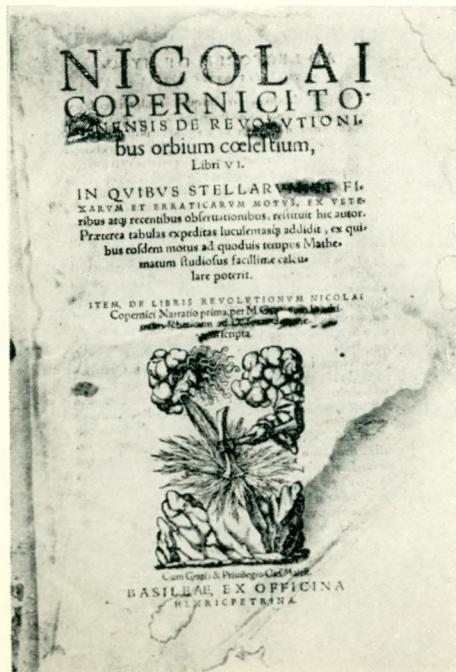
Największy ich zespół zgromadziła Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika utworzona w 1923 r. z okazji uczczenia 450 rocznicy urodzin astronoma, która wchłonęła najstarsze księgozbiory toruńskie – Gimnazjum Akademickiego (od 1594 r.), Towarzystw, a przede wszystkim Towarzystwa Naukowego (od 1875 r.).

Wśród najcenniejszych druków kopernikowskich zarysowują się tu dwa podzespoły. W pierwszym zgromadzono większość edycji dzieła „O Obrotach...” z trzema najstarszymi wydaniem: pierwszym wydanym w Norymberdze w 1543 r. w oficynie drukarskiej Jana Petreiusa, budzącym niejednokrotnie zazdrość największych bibliotek światowych, drugim wydanym w Bazylei w 1566 r. w oficynie Henricpetrina z dodanym tekstem Joachima Retyka „Narratio Prima” i trzecim amsterdamskim wydanym z okazji 75 rocznicy śmierci Kopernika w 1617 r. (w rok po usunięciu dzieła na indeks ksiąg zakazanych przez kongregację w Rzymie jako fałszywą i sprzeczną z pismem świętym).

Obok wartości treściowych trzy najstarsze edycje dzieła „O Obrotach...” są doskonałymi przykładami poziomu ówczesnej kultury drukarskiej i rzemiosła artystycznego.

W tym podzespole na uwagę zasługuje jeszcze pierwsze polskie wydanie „De revolutionibus...” tzw. warszawskie z 1854 r. opracowane przez Jana Baranowskiego z tekstem łacińskim i polskim zawierające jeszcze drobne prace Kopernika jak: poemat „Septem Sidera”, Rozprawę o monecie, Listy do Bernarda Wapowskiego, przekład Listów Teofilacta Simocatty, faksymile jego rękopisów i źródłowo opracowany życiorys pióra Juliana Bartoszewicza. Stronę tytułową tego wydania poprzedza litografia z wizerunkiem Mikołaja Kopernika na tle katedry fromborskiej z 1852 r. Jana Feliksa Piwarskiego.

W drugim podzespole bogato są reprezentowane wydawnictwa o Koperniku: najstarsze jego biografie, opracowania monograficzne i problemowe, publikacje jubileuszowe, druki okolicznościowe i ulotne z lat 1843, 1873, 1923, 1943, 1953 oraz dotyczące obchodów 500-lecia jego urodzin. Druki z zakresu problematyki kopernikowskiej gromadzą jeszcze w Toruniu biblioteki, Uniwersytecka od 1945 r. i przy Muzeum Okręgowym od 1960 r., od momentu utworzenia Oddziału „Mikołaja Kopernika”.

PORTRETY

Pomimo bogatej ilości przekazów podobizny Mikołaja Kopernika we wszystkich niemal dziedzinach sztuk plastycznych zamykającej się liczbą ponad 400 pozycji zagadnienie autentyczności prawdziwego oblicza astronoma do dnia dzisiejszego pozostaje sprawą otwartą. Toruń z dumą może się poszczycić obok kolekcji wizerunków Kopernika wykonanych w różnych technikach graficznych od XVI w. do czasów nam współczesnych ilustrujących poczęty wybitnych osobistości lub inne publikacje przede wszystkim z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych (zgrupowanych w Książnicy Miejskiej w Muzeum Okręgowym, Bibliotece Uniwersyteckiej) – dwoma najstarszymi z zachowanych jego portretów – epitafejnym z kościoła p. w. św. Jana, z kaplicy Aniołów Stróżów w nawie południowej (najstarszym dowodem pamięci złożonym przez Torunian) i tzw. portretem gimnazjalnym przechowywanym od 1945 r. w Muzeum Okręgowym i eksponowanym wraz z innymi toruńskimi portretami mieszczan w wielkiej sali ratusza na I piętrze.

Strona tytułowa pierwszego wydania polskiego dzieła Mikołaja Kopernika „De revolutionibus...” wraz z tłumaczeniem na język polski i dodatkiem w postaci opowiadania pierwszego Joachima Retyka, różnymi pismami mniejszymi Kopernika i jego życiorysem, opublikowanego w Warszawie w 1854 r.

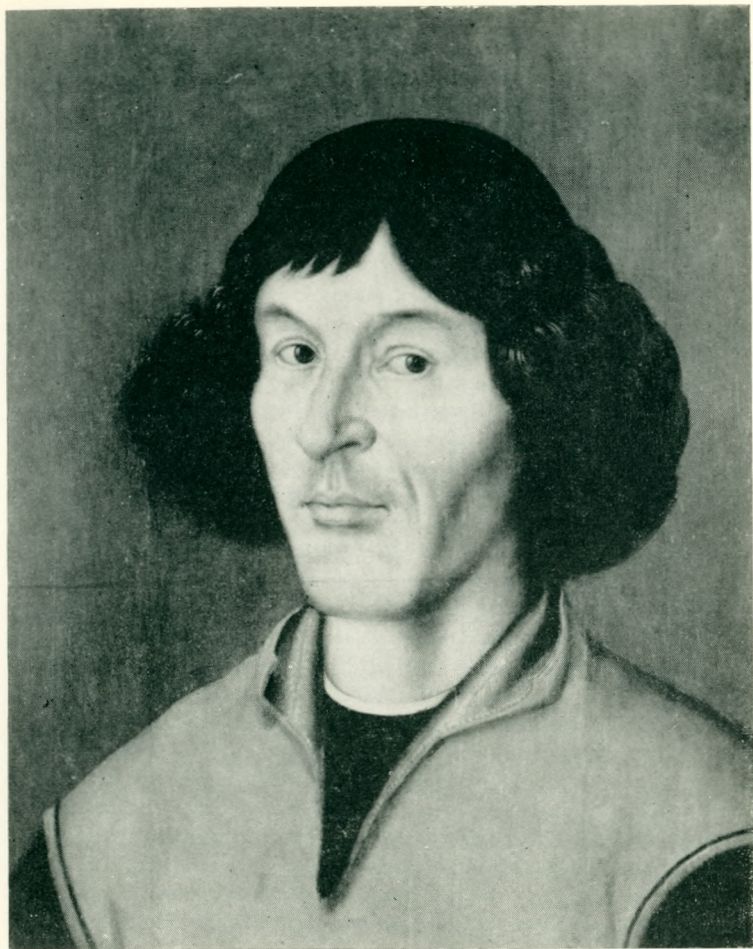
Strona tytułowa drugiego wydania dzieła Mikołaja Kopernika „De revolutionibus...” opublikowanego w Bazylei w 1566 r.

Strona tytułowa trzeciego wydania dzieła Mikołaja Kopernika „De revolutionibus...” opublikowanego w Amsterdamie w 1617 r.

Tablica pamiątkowa ku czci Mikołaja Kopernika z wizerunkiem astronoma, ufundowana ok. 1580 r. przez lekarza toruńskiego Melchiora Pyrnesa (Pyrnejusza) z kaplicy Aniołów Stróżów w kościele św. Jana

Toruński portret Mikołaja Kopernika z XVI w. wykonany techniką temperową na desce dębowej. Postać astronoma w wieku lat ok. 40 przedstawiona w popiersiu, zwrócona w lewo, ujęta w trzech czwartych.

Obydwa portrety nie doczekały się dotąd opracowań monograficznych ustalających miejsce, czas ich powstania oraz nazwisko artysty, który je namalował.

Pierwszy z nich (il. 10) w kształcie epitafium ujęty w prostokątną profilowaną, malowaną późnorenesansową ramę z napisami, zdobioną ornamentem roślinnym i rysunkami przyrządów symbolizującymi nauki matematyczno-przyrodnicze, zwieńczoną półkolistą deską z wizerunkiem Jana Olbrachta, ufundowany został ok. 1580 r., a więc w niespełna 40 lat po śmierci astronoma.

Fundatorem jego był toruński lekarz Melchior Pyrnejusz (Pyrnes), wykształcony humanista, pochodzący z Krakowa.

Epitafijny wizerunek astronoma namalowany jest na desce dębowej o wymiarach 58×82 cm, sklezionej z trzech części, techniką temperową z licznymi przemalowaniami, a w szczególności pochodzącymi z 1833 r., z okresu, w którym z inicjatywy rajcy i pocztmistrza toruńskiego Jakuba Rubinkowskiego obraz wraz z ramą poddano gruntownej konserwacji.

Przeprowadzone w 1971/2 badania technologiczne obrazu przy pomocy promieni Rentgena, podczerwonych i w ultrafiolecie w Pracowni Konserwatorskiej Muzeum Okręgowego wykazały duże odchylenia od pierwotnej koncepcji nieznanego artysty.

W świetle tych badań pierwsza wersja obrazu przedstawiała popiersie astronoma zwrócone $\frac{3}{4}$ w prawo ze złożonymi do modlitwy rękoma, w sutannie związanej na drobne guziczki bez wierzchniej szaty czerwonej, którą domalowano prawdopodobnie dopiero po przewiezieniu ok. 1594 r. gimnazjalnego portretu Kopernika do Torunia, lub podczas restauracji obrazu w 1833 r. Popiersie wkomponowano w komnatę z oknem z widokiem na pagórkowaty krajobraz, którego głębię podkreśla rysunek krucyfiks na pierwszym planie. W pierwszym górnym rogu widoczna pułeczka z astrolabium i cyrklem – atrybutami nauk astronomicznych i matematycznych. Pod popiersiem napis w języku łacińskim (zwrotka ody religijnej warmińskiego biskupa Eneasza Piccolominiego) NON PAREM PAULO GRATIA REQUIRO / VENIAM PETRI NEQPOSCO SED QVAM / IN CRUCIS LIGNO DEDERAS LATRONI / SEDULUS ORO (Nie proszę o łaskę równą łasce św. Pawła ani o przebaczenie jakie otrzymał Piotr, tylko o takie jakiego na drzewie krzyża udzieliliś łotrowi, ustawicznie błagam).

W dolnej części ramy pod napisem widoczne jest tondo z portretem mężczyzny. Przedstawia ono przypuszczalnie fundatora Melchiora Pyrnejusza. Pod względem artystycznym epitafijny portret Kopernika nie przedstawia wybitnych wartości rzutujących na wysokiej klasy warsztat artystyczny. Schematyczne ujęcie portretu, szereg nieprawidłowości rysunkowych i malarzkiego modelunku skażonego przez nienajwłaściwiej przeprowadzone konserwacje w 1833 r.

i w 1948 r. sugerują przeciętnego twórcę, który korzystał z wzoru ikonograficznego nienajwyższej klasy. Portret epitafijny posiada więc raczej większą wartość dokumentarną niż artystyczną jako najstarszy dowód pamięci złożony wybitnemu astronomowi nie tylko w jego rodzinnym mieście, ale i w Polsce jak głosi napis na ramie, „...aby nie zaginęła w jego własnej ojczyźnie pamięć tak znakomitego męża, największą w krajach zagranicznych otoczonego chwałą...”

Dzieje gimnazjalnego portretu Mikołaja Kopernika (il. 11) zwanego również toruńskim sięgają końca XVI w. Wiązą się z załżkiem muzealnictwa toruńskiego zapoczątkowanego w 1594 r. przez Gimnazjum Akademickie w postaci księgozbioru, gabinetu osobliwości i kolekcji obrazów (zasłużonych toruńczyków w świecie, dla miasta i uczelni) zdobiących ściany sali biblioteczej.

Jednym z najstarszych obrazów z tej kolekcji jest omawiany wizerunek Kopernika, niesygnowany namalowany w XVI w., na desce dębowej o wymiarach 51,5 × 41,5 cm techniką temperową z olejnymi laserunkami charakterystyczną dla malarstwa północnej Europy. Również i ten obraz nie przetrwał do naszych czasów w nienaruszonym pierwotnym stanie. W ciągu wieków obcięto jego dolną część i zrekonstruowano zaginioną podczas ostatniej wojny lewą deskę z fragmentami tła i prawego barku oraz częściowo pękniętą deskę prawą podczas gruntownej konserwacji przeprowadzonej w latach 1946–1948 w Państwowej Pracowni Konserwacji Zabytków w Warszawie.

Postać astronoma przedstawiona jest w popiersiu, zwrócona w lewo, ujęta w $\frac{3}{4}$ z twarzą o mocno podkreślonych szerokich kościach policzkowych, czworobocznej brodzie i wyrazistych rysach. U nasady lewej brwi wyraźnie zaznaczona blizna. Włosy ciemne opadają swobodnie prawie do ramion i rozdzielają się nad czołem w trójdzielną grzywkę. Astronom jest ubrany w czarną szatę z rękawami wykończoną przy szyi białą wypustką i czerwoną suknię wierzchnią bez rękawów podbitą futrem. Popiersie portretowanego wkomponowano w jednobarwne tło popielato zielonkawe w tonie ciepłym.

Portret ten w przeciwieństwie do epitafijnego reprezentuje szczytowy poziom wykonania technicznego, charakterystyczny dla XVI-wiecznego malarstwa północnej Europy. Z powodu zaginięcia najstarszych wzorów ikonograficznych podobizny Kopernika w malarstwie malowanych jeszcze za jego życia zagadnienie autorstwa, miejsca i dokładnego czasu powstania portretu toruńskiego jest jeszcze nadal sprawą otwartą, która budzi wśród historyków sztuki i konserwatorów zajmujących się ikonografią kopernikowską niejednokrotnie kontrowersyjne wypowiedzi. Być może, że podjęte przez Pracownię Konserwatorską przy Muzeum Okręgowym

Rycina z wizerunkiem Mikolaja Kopernika wykonana przez I. A. Scharffena działającego na przełomie XVII/XVIII w. a wydana w k. XVII w. w toruńskiej oficynie drukarskiej Laurera, mezzotinta

w Toruniu badania pozwolą na precyzyjniejsze wydatowanie portretu i określenie autora dzieła, które przez pewien czas uchodziło nawet za autoportret wykonany przy pomocy zwierciadła przez samego astronoma. Ta ostatnia hipoteza z powodu braku przekonujących dowodów definitywnie upadła.

POMNIKI

Minęły ponad dwa wieki od momentu jak dzieło Mikołaja Kopernika rozstawiło jego imię, a rodzinne miasto dopiero uczciło jego pamięć w postaci fundacji pomnika.

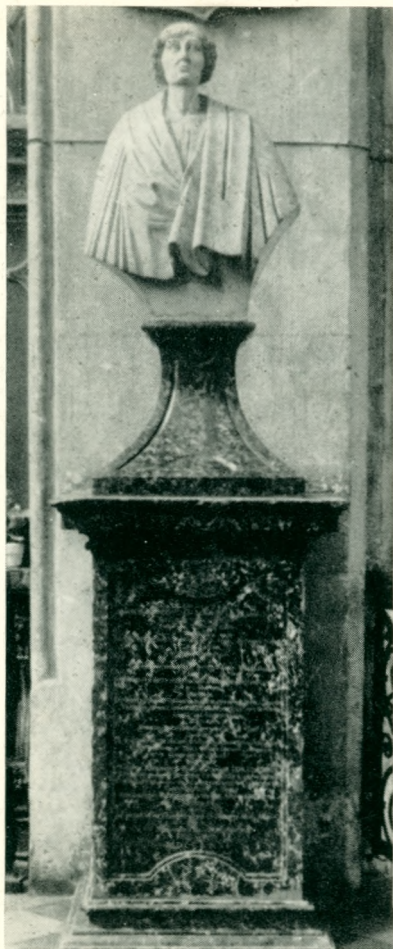
Pierwszą tego rodzaju inicjatywę zawdzięczamy księciu Józefowi Aleksandrowi Jabłonowskiemu, fanatykowi nauk matematyczno-astronomicznych i Mikołaja Kopernika, który przebywając w 1765 r. w Toruniu przedstawił ją Radzie Miejskiej.

Na jego to zlecenie wykonane zostało i przesłane do Torunia w 1766 r. popiersie astronoma (il. 13) dłuta krakowskiego rzeźbiarza Wojciecha Rojowskiego.

Popiersie Kopernika ok. 90 cm wysokie z marmuru w kolorze kości słoniowej osadzone na cokole z ciemnego żyłkowanego marmuru ujęte jest na wprost, o małej głowie lekko uniesionej ku górze z długimi włosami sięgającymi do szyi. Pod odsłoniętą szyją widoczna spodnia szata, na którą narzucone jest fantazyjne okrycie wierzchnie układające się w fałdy. Z prawej strony popiersia widoczna sygnatura W. Roiowski sculp. 1766. Na froncie cokołu umieszczono okolicznościowy napis w 44 wierszach, w języku łacińskim.

Popiersie to z uwagi na przeciętną wartość artystyczną i mało reprezentacyjny wygląd nie wzbudziło zadowolenia wśród członków Rady Miejskiej i nigdy nie zostało wyeksponowane na widok publiczny na Rynku Staromiejskim w pobliżu gospody pod „Trzema Koronami” obok studni (taka bowiem była pierwotna sugestia jego lokalizacji). Powędrowało na długie lata do piwnicy pod wieżę ratusza i tam było przechowywane.

Na podstawie zachowanej korespondencji dowiadujemy się, że ok. 1780 r. starała się je pozyskać do swoich zbiorów ks. Izabela z Flemingów Czartoryska – prekursorka muzealnictwa polskiego, ale z uwagi na opieszałość władz miejskich i brak zgody popiersie pozostało w Toruniu. W pierwszej ćwierci XIX w. zostało przeniesione do kościoła św. Jana, gdzie w 1812 r. podczas pobytu w Toruniu na wizytacji gimnazjum oglądał je Julian Ursyn Niemcewicz. Od tego już okresu nie zmieniło miejsca przechowania. W kaplicy Aniołów Stróży

Popiersie Mikołaja Kopernika, dluta rzeźbiarza krakowskiego Wojciecha Rojowskiego działającego w XVIII w. z 1766 r., ufundowane przez X. Józefa Aleksandra Jabłonowskiego z kościoła św. Jana

Miedziane tabliczki fundacyjne złożone z kamieniem węgielnym pod pomnik Mikołaja Kopernika w 1809 r. z inicjatywy i w obecności członków Rady Stanu Księstwa Warszawskiego, która „wśród ważnych obrad swoich nie przypomniała, że to miasto jest miejscem urodzenia Kopernika...”

Prada, stanu dla okoliczności wojny, nojezdniczej przez Włoską
Austryackie, przeniosłszy się do Torunia, w posrod ważnych obrad
swoich przepomnieć nie mogła, że to Miasto jest miejscem
urodzenia sie Kopernika. Chciała oddać winną cześć

Geniuszowi tego Wielkiego Słowicha. W tym zamiarze
uchwala, aby Mu wystawiony został w srod Rynek
Starego Miasta publiczny Pomnik --
Złożenie Węgielnego kamienia z uroczystością w

Dzień 15. sierpnia nastąpi. Fundusz na wystawie-
nie tego pomnika Członki Rady Stanu obmyśliły
z własnej składek. Uskutecznienie tej Uchwały
Ministrowi Spraw Wewnętrznych poruca.

Dzielo się na Posiedzeniu w Toruniu dnia 11. Maja 1809
Stanisław Potocki Senator Wojewoda przez Rady
Stany Feliks Lubieński Minister Sprawiedliwości.
Jan Łyżewski Minister Spraw Wewnętrznych.

Aleksander Potocki Minister Policyi. Jan
Weylinſki Zastępca Ministra Skarbu. Ignacy
Sobolewſki Rada Rady Stanu. Stanisław
Siuszic Referendarz Rady Stanu.

Karol Woida Referendarz Rady Stanu.
Józef Morawſki Referendarz Rady Stanu.
Ignacy Sozurowſki Sekretarz Rady Stanu.

Mokuteczniſzanie Miechowa, Rady Stanu ⁴11 Maja
1809. Roku wydana, założony został kamień wę-
gielny, pod Pomnikiem Napoleona, w dniu rocz-
nicy urodzenia, w Napoléona, w skrzemielu

Narodu Polaków, 15. sierpnia od Narodzenia Stusa
1809 a o odrodzenia się Polski z roku Zakładał ten
kamień, węgielny z uroczystością Antoni
Głiszczyński Prefekt Dep. Bydgoskiego,

*Stanisław Wajszynski General Gubernator Torunia,
Torowski Wodprefekt Now. Torunskiego, Stadtholder
Przyzdyent Miasta Torunia, w przytomności Władz
Departamentowych i Obywateli*

Pomnik Mikołaja Kopernika przed płd.-wschodnim narożnikiem ratusza dłuta Fryderyka Tiecka (1776–1851) odsłonięty w 1853 r. Pomnik astronoma, odlany z brązu jest ustawiony na wysokim cokole z polerowanego granitu śląskiego. Statua przedstawia astronoma odzianego w togę akademicką, prawą ręką wskazującego niebo, a w lewej trzymającego sferę armilarną – astrolabium. Na cokole napis: NICOLAUS COPERNICUS THORUNENSIS TERRAE MOTOR, SOLIS CAELIQUE STATOR (Mikołaj Kopernik Torunianin ruszył ziemię, zatrzymał słońce i niebo)

tworzy wraz z epitafium ufundowanym przez Melchiora Pirnesiusa i z innymi zabytkami z epoki Kopernika część wyposażenia „mauzoleum“ ku czci astronoma.

Następną również niefortunną inicjatywę fundacji okazał się pomnik dedykowanego Kopernikowi zawdzięcza Toruń Stanisławowi Augustowi. Miał on zdobić wielką salę w ratuszu lub dużą kancelarię. Zamiar ten nie został jednak nigdy zrealizowany.

Na początku XIX w. w 1809 r. odbyło się wyjazdowe posiedzenie Rady Stanu Księstwa Warszawskiego z udziałem Stanisława Staszica, na którym z jego inicjatywy podjęto uchwałę wzniesienia publicznego pomnika wielkiego astronoma i usytuowania go na Rynku Staromiejskim.

20. IX. 1809 r. odbyła się uroczystość położenia kamienia węgielnego, o czym świadczą miedziane tabliczki fundacyjne (il. 14 a, b) wyeksponowane w Muzeum Okręgowym w Oddziale Mikołaja Kopernika. Jednakowoż do wzniesienia pomnika z uwagi na zmianę sytuacji politycznej po Kongresie Wiedeńskim nie doszło.

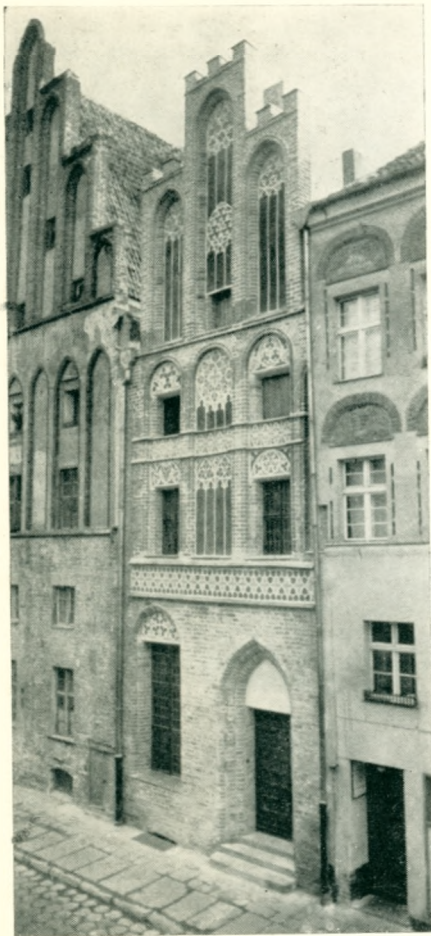
Sprawa wzniesienia pomnika Kopernika w jego rodzinnym grodzie odżyła znowu 19. II. 1839 r. Wówczas zawiązało się specjalne towarzystwo, które wydało odezwę do społeczeństwa, z prośbą o składki na jego budowę. Jednocześnie zwrócono się do Akademii Sztuk Pięknych w Berlinie, która przodowała wówczas w wykonywaniu monumentalnych pomników z prośbą o nazwisko godnego rzeźbiarza. Wykonanie pomnika dla Torunia powierzono Fryderykowi Tieckowi (1766–1851) reprezentującemu w rzeźbie kierunek klasycystyczny. Wybór ten okazał się niefortunny. Wieloletnia burzliwa korespondencja prowadzona przez Towarzystwo z wybranym rzeźbiarzem, doprowadziła w końcu do momentu przewiezienia w 1852 r. pomnika odlanego w królewskiej „lejnarni“ w Berlinie do Torunia i przechowania do chwili odsłonięcia w krużganku kościoła OO Jezuitów.

Uroczyste przekazanie pomnika usytuowanego na Rynku Staromiejskim u zbiegu ulic Szerepkiej i Żeglarskiej nastąpiło 25. X. 1853 r. w obecności licznie zgromadzonych mieszkańców i zaproszonych gości.

Pomnik składający się z dwóch członów statuy i cokołu ze studzienką (zlikwidowaną w okresie międzywojennym) wykonany wg panującej mody patetycznego pomnikarstwa dziewiętnastowiecznego jako schyłkowe dzieło schorowanego Fryderyka Tiecka, nie wzbudził ogólnego zadowolenia. Ciężka postać astronoma (odlana w brązie) odzianego w akademicką togę, trzymającego w lewej ręce astrolabium, z prawą ręką uniesioną i wskazującą niebo, o surowym wyrazie twarzy, osadzona na cokole (z polerowanego granitu) wykonanym według projektu berlińskiego architekta Jana Stracka (1805–1880), z napisem na jego froncie

Pomnik Mikołaja Kopernika wg litografii z XIX w. ze studzienką,
która uległa likwidacji w okresie międzywojennym

Fasada Domu Kopernika przy ulicy Kopernika 17
(d. św. Anny) z II poł. XV w. po przeprowadzeniu
prac rekonstrukcyjno-konserwatorskich w latach 1960–
1963, obecnie siedziba Muzeum Okręgowego w Toru-
niu – Oddział „Mikołaja Kopernika”

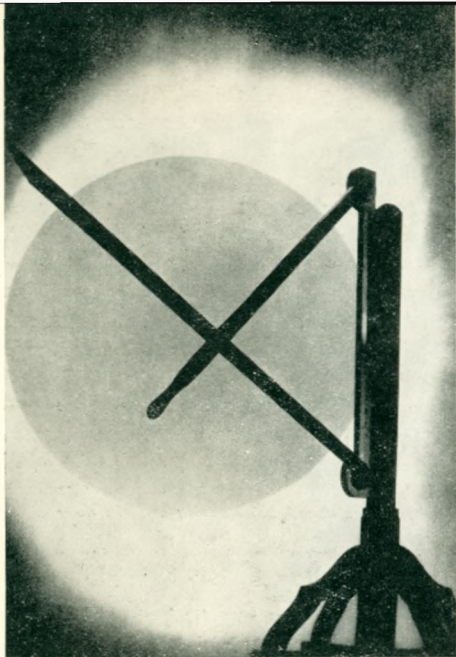
Tablica pamiątkowa z fasady Domu Kopernika z 1923 r. ufundowana z okazji 450 rocznicy urodzin astronoma, obecnie eksponowana w hallu domu Kopernika

ułożonym przez profesora gimnazjum toruńskiego Fryderyka Augusta Brohma NICOLAUS COPERNICUS / THORUNENSIS / TERRAE MOTOR / SOLIS CAELIQUE STATOR (Mikołaj Kopernik Toruńczyk, ten który kazał poruszyć się ziemi, a słońcu i niebu zatrzymać się) – kontrastowała silnie z tłem w postaci harmonijnego rytmu wnek gotyckich ratusza staromiejskiego.

Obecnie po 120 latach pomnik pokrył się patyną i zrósł się z urbanistyką starego miasta i nie wyobrażamy sobie południowo-wschodniego narożnika Rynku Staromiejskiego bez tego akcentu plastycznego.

DOM KOPERNIKA I JEGO MUZEUM

Za utworzeniem Muzeum Kopernikowskiego w rodzinnym mieście wielkiego astronoma przemawiały od poł. XIX w. liczne głosy w prasie codziennej i popularnonaukowej. Projekt utworzenia wspomnianej instytucji rozważano również podczas zjazdów i obchodów związanych z rocznicami Kopernikowskimi (1873, 1923, 1953).

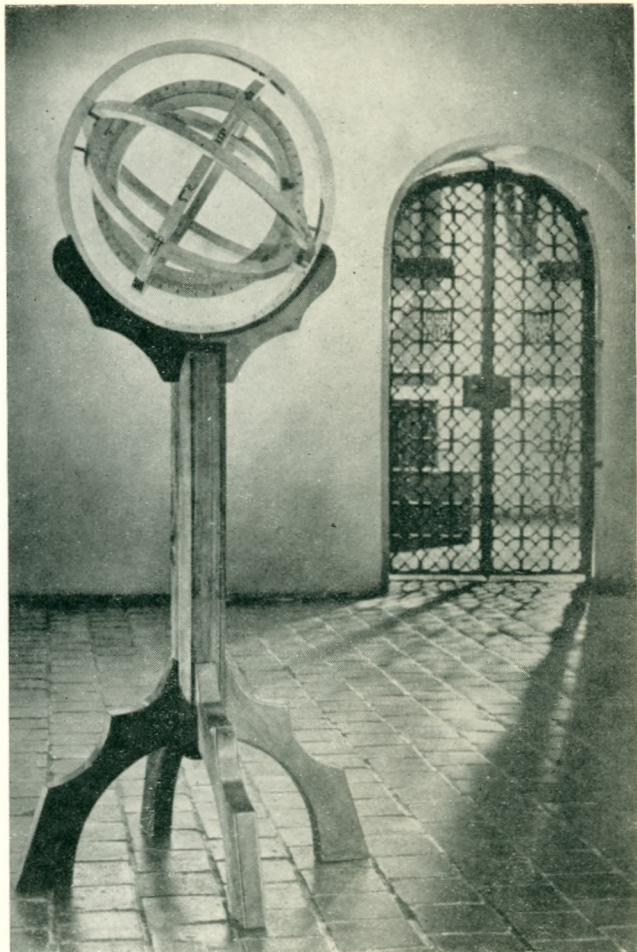

Instrumentarium Mikołaja Kopernika – Triquetrum czyli Instrumentum Paralacticum, najbardziej popularny przyrząd z instrumentów Kopernika, składał się z trzech listew przy pomocy których można było określić kąt między pionem, a badaną gwiazdą, kopia ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu – Oddział Mikołaja Kopernika

Na zahamowanie i opóźnienie realizacji tej inicjatywy złożyło się kilka czynników, a przede wszystkim toczący się spór o ustalenie domu, w którym urodził się Mikołaj Kopernik, definitywnie zakończony opublikowaniem przez Karola Górskiego bibliofilskiego druku pt. „Domostwa Mikołaja Kopernika w Toruniu” i uznaniem domu przy ulicy Kopernika 17 za właściwy.

Dom, w którym urodził się Mikołaj Kopernik zbudowano w drugiej poł. XV w. Podczas przebudowy na przełomie XVIII i XIX w. jego późnogotyckie formy zostały zastąpione skromnymi klasycystycznymi, wówczas uległy również zmianom układ wnętrza i wysokość kondygnacji. W maju 1960 r. w związku z adaptacją budynku na cele muzealne dokonano odkrywek pierwotnych elementów gotyckich architektonicznych i dekoracji malarskiej, które po szczegółowych badaniach konserwatorskich umożliwiły podjęcie decyzji przeprowadzenia w latach 1960–1963 prac rekonstrukcyjnych ze względu na specyficzny charakter zabytku związanego z osobą Mikołaja Kopernika i przez to budzącego duże zainteresowanie społeczeństwa.

Instrumentarium Mikołaja Kopernika –
Sfera Armilarna czyli Astrolabium, 6 od-
powiednio połączonych kół z podziałkami
przy pomocy których Kopernik określał po-
miar położenia planet na sferze niebie-
skiej, kopia ze Zbiorów Muzeum Okręgo-
wego w Toruniu – Oddział Mikołaja
Kopernika

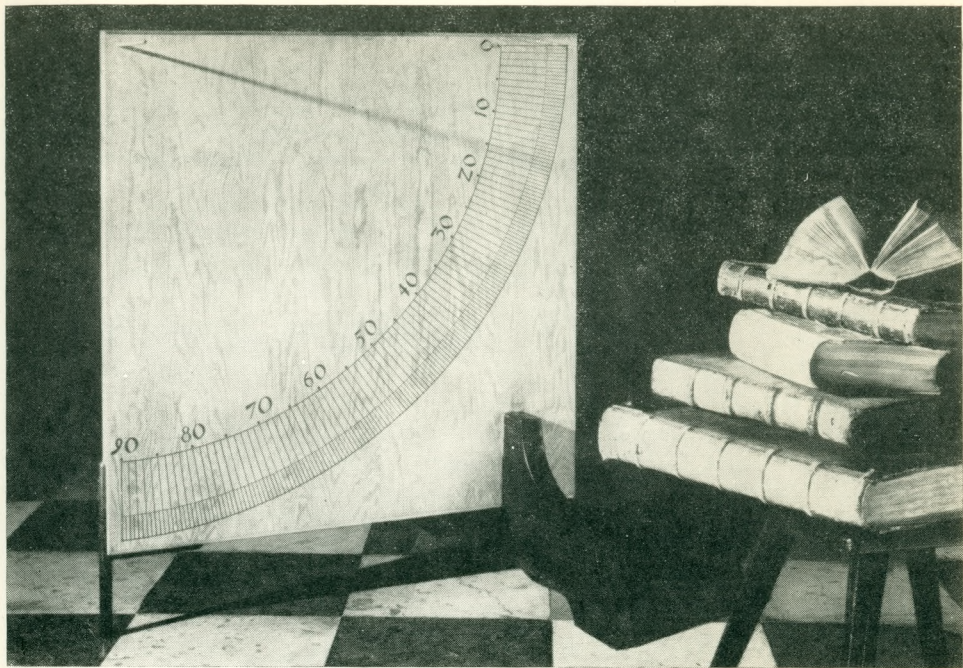

Podczas przeprowadzania prac rekonstrukcyjno-adaptacyjnych przywrócono budynkowi (il. 17), a przede wszystkim fasadzie późnogotycki charakter, pierwotne wysokości kondygnacji w pierwszym trakcie, przy czym wnętrza potraktowano zgodnie z potrzebami i założeniami współczesnego wystawiennictwa.

W związku z Obchodami 500-lecia urodzin Wielkiego Toruńczyka rozszerzono muzealny Oddział „Mikołaja Kopernika“ o sąsiednią gotycką kamienicę nr 15 z poł. XIV w. rozbudowaną w XV i XVI w., o doskonale zachowanej fasadzie frontowej, podwórzowej i oficynach, jedynych z tego okresu w Toruniu, reprezentującą doskonały przykład średniowiecznej architektury mieszczańskiej. Obydwie kamienice połączono i zaprezentowano w nich interesujące ekspozycje, mając na uwadze przede wszystkim uwypuklenie kultury umysłowej i roli politycznej miasta, z którego wyrósł Mikołaj Kopernik (kamienica nr 15 i oficyny) oraz jego biografię ze szczególnym uwzględnieniem wkładu do rozwoju nauk matematyczno-przyrodniczych (Dom Kopernika).

W piwnicach oficyny w kamienicy nr 15 zapoznajemy się z pokazem drewnianych konstrukcji domostw oraz ceramiką Torunia przedlokacyjnego, odsłoniętych podczas przeprowadzania prac budowlanych. W tejże oficynie oglądamy atrakcyjny model Torunia z końca XV w. oraz zespół ikonografii i dokumentów (faksymile) związanych z dziejami miasta, a w budynku głównym kamienicy nr 15 na tle autentycznego wystroju wnętrz pokaz zabytków ilustrujących życie codzienne i kulturę umysłową mieszczan – meble, naczynia, inne przedmioty rzemiosła artystycznego i księgi.

W domu urodzin autora dzieła „De revolutionibus...“ zaprezentowano jego biografię – jako uczonego, twórcę i obywatela. Na ekspozycję złożyły się: modele ruchome systemu heliocentrycznego, przyrządów astronomicznych, którymi posługiwał się Kopernik edycje jego dzieł, wybrane publikacje o nim, pamiątki związane z obchodami jubileuszów w latach 1843, 1873, 1923, 1953, 1973. Ekspozycję potraktowano atrakcyjnie i nowoczesnie wprowadzając elementy audio-wizualne.

Instrumentarium Mikołaja Kopernika – Quadrant czyli Horoscopus, kwadratowa drewniana płyta ze skalą stopniową w ćwierćkolu i kołkiem w jego centrum rzucającym cień, wskazywał kąt wysokości słońca na firmamencie, kopia ze Zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu – Oddział Mikołaja Kopernika

ULICE I INSTYTUCJE NOSZĄCE IMIĘ MIKOŁAJA KOPERNIKA

1. Ulica Mikołaja Kopernika

Przemianowanie ulicy św. Anny na ulicę Mikołaja Kopernika nastąpiło w 1886 r. z inicjatywy ówczesnego burmistrza Jerzego Bendera, który powołał specjalną komisję, w skład której wchodziłi przedstawiciele magistratu i społeczeństwa. Dokonano wówczas generalnej regulacji ulic toruńskich.

2. Książnica Miejska im. Mikołaja Kopernika

Utworzona została w 1923 r. jako szczególna forma uczczenia 450 rocznicy urodzin wielkiego astronoma.

3. I Liceum Ogólnokształcące im. Mikołaja Kopernika

Otrzymało miano wielkiego astronoma w 1928 r. decyzją Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

4. Uniwersytet Mikołaja Kopernika

Utworzony w 1945 r. dekretem Krajowej Rady Narodowej jako jedyna podówczas uczelnia na Polskich Ziemiach Północnych – rozbudowany w formie jednorodnie ukształtowanego Miasteczka Uniwersyteckiego (il. 22) na Bielanych z okazji uczczenia 500-lecia urodzin Wielkiego Toruńczyka zapoczątkowanego aktem erekcyjnym w 1967 r.

5. Obserwatorium Astronomiczne Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Piwnicach pod Toruniem

Utworzone równocześnie z Uniwersytetem w 1945 r.

6. Fabryka Pierników i Wyborów Cukierniczych „Kopernik“

Nadanie miana astronoma nastąpiło w 1951 r.

7. Szpital Miejski im. Mikołaja Kopernika

Nadanie imienia wielkiego astronoma, który również był lekarzem nastąpiło w 1953 r. na podstawie Rozporządzenia Ministra Służby Zdrowia i uchwały Prezydium Miejskiej Rady Narodowej.

8. Muzeum Okręgowe w Toruniu – Oddział „Mikołaja Kopernika“

Utworzono w 1960 r. z okazji rozpoczęcia Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego.

DZIAŁO SIĘ W TORUNIU NA BIELANACH DNIA 9 CZERWCA 1967 ROKU O GODZINIE 12

MY REKTOR I SENAT UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA PODAJEMY DO WIADOMOŚCI POWSZECHNEJ I KU TRWAŁEJ PAMIĘCI PRZYSZŁYCH POKOLEŃ, ŻE W DNIU DZISIEJSZYM POŁOŻONY ZOSTAŁ UROCZYSZCIE KAMIEŃ WĘGIELNY POD PIERSZYSZY GMACH NOWEGO OSIEDLA UNIWERSYTECKIEGO - DOM STUDENCKI NR 1, MAJĄCEGO STANOWIĆ TRWAŁY POMNIK OBCHODÓW PRZYPADAJĄCEJ W 1973 ROKU 500-NEJ ROCZNICY URODZIN PATRONA UCZELNI: SYNA M. TORUNIA, WIELKIEGO UCZONEGO I POLAKA. POWOŁANA DO ŻYCIA 24 SIERPNIĄ 1945 R. DEKRETEM KRAJOWEJ RADY NARODOWEJ ALMA MATER COPERNICIANA WIOŚCĄ MOCNO W CIĄGU UBIEGŁEGO DWUDZIESTOLECIA W POMORZE I KUJAWY JAKO ŻYWE I PROMIENIUJĄCE NA CAŁĄ POŁNOCCO-ZACHODNIĄ POLSKĘ OGNISKO NAUKI I KULTURY, STAJĄC SIĘ WAŻNYM OGNIEWEM W BUDOWNICTWIE SOCIALIZMU NA TYCH ZIEMIACH I W CAŁYM KRAJU. HISTORYCZNA UCHWAŁA RADY MINISTRÓW PRL NR 578/7 Z DN. 23 MARCA 1967 R. STWORZYŁA PODSTAWY PRAWNE I ZAPEWNIŁA ŚRODKI FINANSOWE DLA PODJĘCIA SZEROKIEJ, ODPOWIEDAJĄCEJ PILNYM POTRZEBOM NAUKOWYM I DYDAKTYCZNYM, ROZBUDOWY UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA W LATACH 1967-1973, CO NINIEJSZYM AKTEM CZYNIMY NA WIECZYSTĄ SŁAWĘ WIELKIEGO POMORZA ORAZ NA CHWAŁĘ TRWAŁY POZYTEK I POTęgĘ POLSKI LUDOWEI.

Q U O D F E L I X F A U S T U M F O R T U N A T U M Q U E S I T

[Signature]
PROFESOR
500-LECIE KOPERNICZNY

[Signature]
PROFESOR
100-LECIE MIEJSCA

[Signature]
PROFESOR
100-LECIE KOPERNICZNY

[Signature]
PROFESOR
100-LECIE KOPERNICZNY

[Signature]
PROF. DR SŁAWOŚLAW BARNIŃSKI

[Signature]
DOKTOR WYBIAŁY MŁ. FICHERSKI
PROF. DR WITOLD KSIĄŻKOWSKI

[Signature]
DR WŁADYSŁAW LEWANDOWSKI
DR HENRYK
DR WYBIAŁY SĘTUŁAŃSKI

[Signature]
PROF. DR WŁADYSŁAW GŁOZDOWSKI

[Signature]
DOKTOR WYBIAŁY BRAMBUŁOWSKI
PROF. DR DONALD JĘDRYŃ

[Signature]
DR JÓZEF
DR LEONARDA
DR MARIA POŁYCIANA

[Signature]
PROF. DR STANISŁAW GĄBIA

[Signature]
DOKTOR WYBIAŁY POLAK
PROF. DR ALEKSANDRA BUDZIŃ

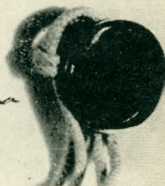
[Signature]
DR LEONARDA
DR MARIA POŁYCIANA
DR LEONARDA
DR STANISŁAW
DR STANISŁAW

[Signature]
PROF. DR STANISŁAW MATYJA

[Signature]
DOKTOR WYBIAŁY POLAK
PROF. DR ALEKSANDRA BUDZIŃ

[Signature]
PROF. DR STANISŁAW BODZIEWICZ

[Signature]
DOKTOR WYBIAŁY POLAK
PROF. DR ALEKSANDRA BUDZIŃ

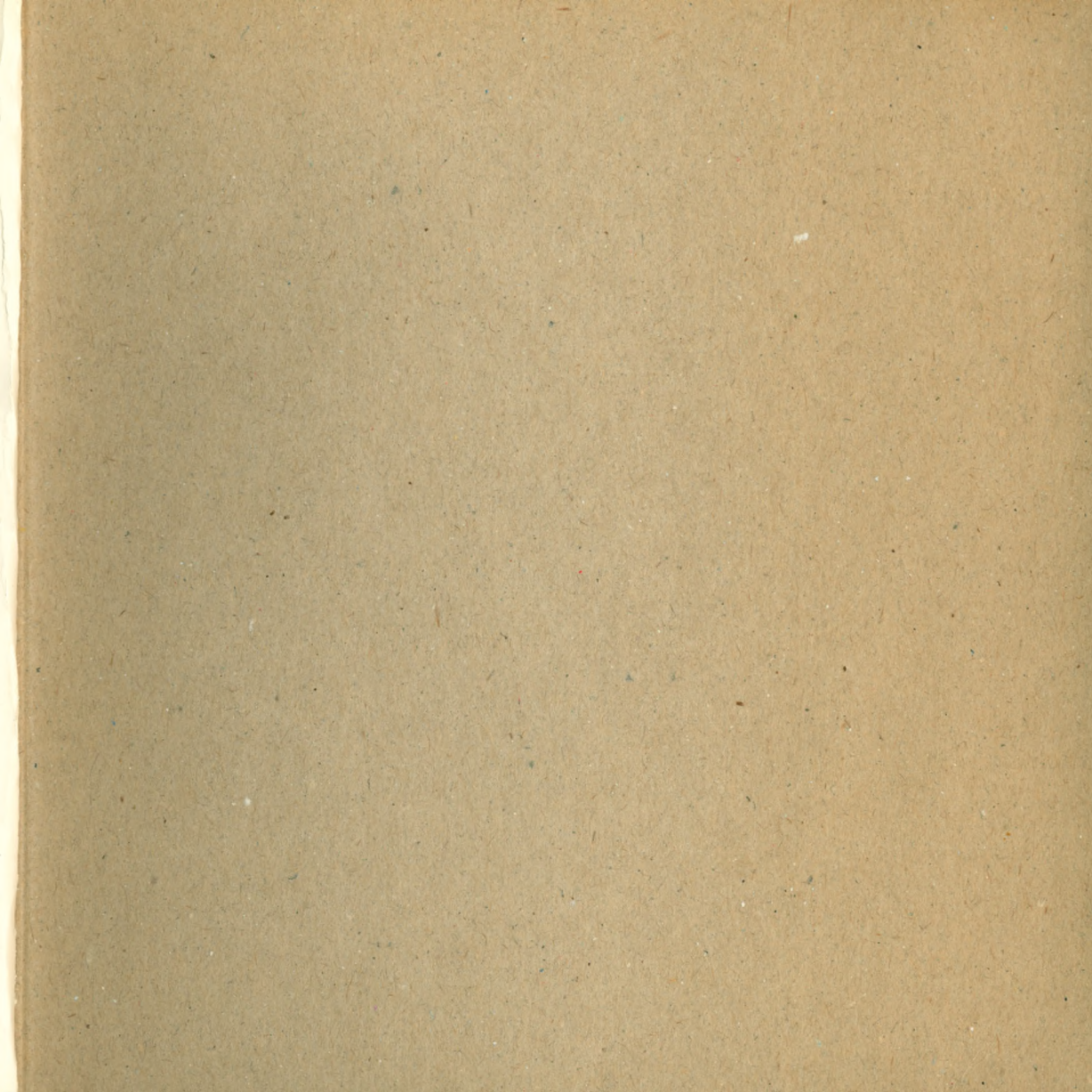

Akt erekcyjny Nowego Osiedla Uniwersyteckiego na Bielanych mającego stanowić trwały pomnik Obchodów 500-lecia urodzin Mikołaja Kopernika z 9. VI. 1967 r.

Zdjęcia:
Aleksander Jarmolkiewicz
Czesław Kuchta
Bohdan Olechnicki
Jerzy Wardak

ZAKŁADY GRAFICZNE W TORUNIU
Zam. 2318. — Nakład 20 000 — E-4/2150
Cena zł 12.—

Biblioteka
Główna
UMK Toruń

447174

Biblioteka Główna UMK

300045058878